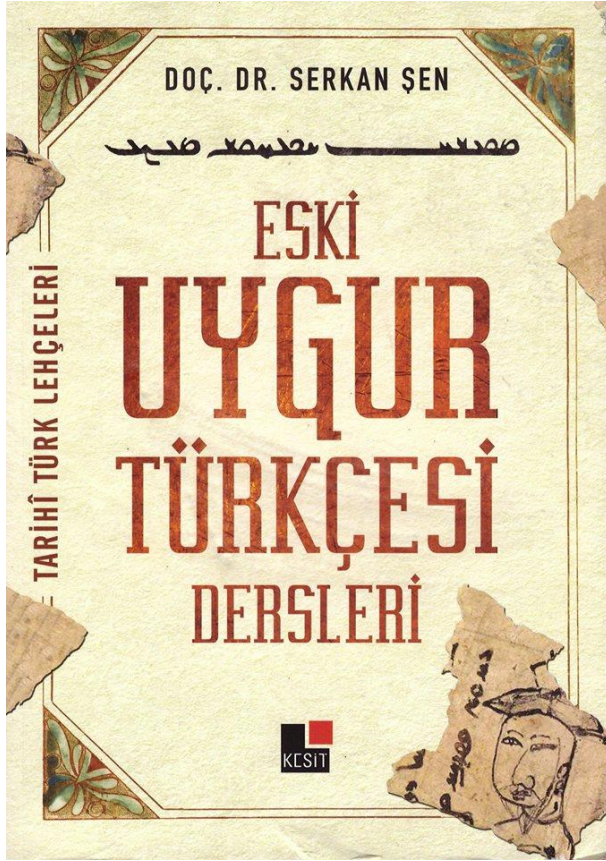

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİ DERSLERİ

ŞEN, Serkan (2015), *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*, İstanbul: Kesit Yayınları,
303 s., ISBN 978-605-9100-13-7

Abdullah MERT*

Eski Türkçenin ikinci dönemine karşılık gelen Eski Uygur Türkçesi döneminde meydana getirilen eserlerin çoğunluğu dinî içerikli çeviri eserlerdir. Köktürk devletinin yıkılmasından sonra bozkıra hâkim olan Uygurlar 763 yılında Böğü Kağan önderliğinde Manihaizm'i devlet dini olarak benimsediler. 840 yılında çeşitli gerekçelerle tarım havzasına göçüp yerleşik hayata geçen Uygurlar burada Budizm ile karşılaşmış bir müddet sonra bu dini kabul ettiler. Budist, Manihaist ve az miktarda Hristiyanlıkla ilgili eserleri dillerine çevirdiler. Dinî alanda yazılan metinlerin büyük bölümü Çince, Toharca, Sanskritçe, Tibetçe ve Soğudçadan yapılan çevirilerden meydana gelmiştir. Uygurlar, Dinî içerikli metinlerin dışında astronomi, fal-büyü, sağlık ve hukukla ilgili metinler de ortaya koymuşlardır.

Eski Uygurlardan kalan metinler diğer kavimlerden kalan metinlerle birlikte 20. yüzyılın başından itibaren Batılı araştırma heyetleri tarafından kendi ülkelerine

taşınmıştır. Türkçe yazılı belgelerin toplanmasında en büyük başarıyı Alman heyeti göstermiştir. Turfan seferleri sırasında ele edilen çok sayıda Uygurca yazma ve basma eser Almanya'ya taşınmıştır. Doğu Türkistan'dan taşınan yazılı belgeler günümüzde Almanya,

* Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, amert@konya.edu.tr

İngiltere, Rusya, Japonya, Fransa, Çin ve Türkiye gibi ülkelerin kütüphanelerinde veya ilgili birimlerinde yer almaktadır.

Türkiye’de Eski Uygur Türkçesiyle ilgili çalışmalar özellikle son on yıl içinde hız kazanmıştır. Bu sahaya yönelik çalışan araştırmacı sayısının artması sayesinde üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinin çoğunda Eski Uygur Türkçesi dersi sahanın uzmanları tarafından okutulmaya başlanmıştır. Fakat dersin öğretimine yönelik kaynaklar sınırlı sayıda kalmıştır. Serkan Şen tarafından hazırlanan ve yeni baskısı 2015 yılında Kesit Yayınlarından çıkan “Eski Uygur Türkçesi Dersleri” isimli kitap söz konusu gereksinimden ötürü lisans ve lisansüstü derslerde başvurulmak üzere Türkoloji’nin istifadesine sunulmuştur.¹

Şinasi Tekin’e ithafla başlayan eser *Giriş* (s. 17-48), *Dilbilgisi* (s. 49-83), *İncelemeler* (s. 87-231), *Uygulama Metinleri* (s. 232-243), *Kaynaklar* (s. 245-247), *İncelenen Sözcüklerin Dizini* (s. 249-257) *Tıpkıbasımlar* (s. 259-303) olmak üzere yedi bölümden meydana gelmiştir. Kitaba Kesit Yayınlarından çıkan baskıda *Uygulama Metinleri* ve *İncelenen Sözcükler Dizini* bölümleri eklenmiş, böylece kitap daha kullanışlı hâle getirilmiştir.

Eski Uygur Türkçesiyle oluşturulan eserler *Giriş* bölümünde ait oldukları çevrelere göre *Budist Çevreye Ait Metinler* (s. 24-34), *Manihaist Çevreye Ait Metinler* (s. 36-38), *Hristiyan Çevreye Ait Metinler* (s. 38), *Din Dışı Çevreye Ait Metinler* (s. 38-40) şeklinde sınıflandırılmış ve eserlerin içerikleri hakkında bilgiler verilmiştir. *Giriş* bölümünde son olarak *Eski Uygur Türkçesi Metinlerinin Bulunuşu, Okunuşu ve Üzerlerine Yapılan Çalışmalar* (s. 41-47) bölümü yer almıştır. Söz konusu çevrelere ait eserler hakkında araştırmacılar tarafından hazırlanan bilimsel çalışmalara kitapta yer verilmesi öğrencilerin bibliyografik bilgi seviyelerinin artmasına katkı sağlaması açısından önem arz eder.

Dilbilgisi bölümünde Eski Uygur Türkçesinin ağız özelliklerine, yazım özelliklerine, ses bilgisine, biçim bilgisine ve söz dizimi özelliklerine değinilerek küçük bir Eski Uygur Türkçesi grameri oluşturulmuştur. Bu bölüm Bilge Kültür Sanat Yayınlarından çıkan ilk baskıyla aynıdır.

303 sayfadan oluşan kitabın 87-231 sayfaları arasında genişçe bir yer tutan *İncelemeler* bölümünde Eski Uygur Türkçesiyle meydana getirilen çeşitli dinî ve din dışı çevrelere ait önemli metinlerden parçaların çalışmaya dâhil edildiği görülmektedir. İncelenen metinler seçilirken Vinaya, Sutra, Abhidharma, anlatılar, tövbe duaları ve din dışı metin türlerine ait en az birer metin parçasına incelemede yer vermeye dikkat edildiği anlaşılmaktadır. İncelenen metinler şu başlıklar altında ele alınmıştır:

İnsadi Sudur’dan Bir Bölüm (s. 87-91), *Altun Yaruk’un Başlangıç Kısmından Bir Bölüm* (s. 92-111), *Abhidharma Metninden Bir Parça* (s. 112-113), *Aç Pars Masalından Bir Bölüm* (s. 114-134), *İyi ve Kötü Düşünceli Prens Masalı* (s. 134-146), *Susuz Kalan Balıklar Masalı* (s. 146-162), *Geyikler Beyi Masalından Bir Bölüm* (s. 162-165) *Maitrisimit’ten Bir Bölüm* (s. 166-175), *Küentso (Hsüan-Tsang) Biyografisi* (s. 176-183), *Kşanti Kulguluk Nom Bitig’den Bir Parça* (s. 183-186) *Budist Çevrede Yazılmış Büyü Metninden Bir Parça* (s. 186-192), *Budist Çevrede Yazılmış Dinî Şiir* (s. 192-194), *Maniheizm’e Ait Tövbe Duası Huastvanift’ten Bir Parça* (s. 195-198), *Maniheist Çevrede yazılmış Anlatı Parçaları* (s. 198-204), *Hristiyan Çevrede Yazılmış, Metinlerden Parçalar* (s. 204-208), *Hukuk Belgelerinden Örnekler* (s. 208-212), *Mektup Örneği* (s. 212-215), *Sağlık Bilgisi Metinlerinden Örnekler* (s. 215-219), *Gökbilimine Dair Metin Örneği* (s.

¹ Bilge Kültür Sanat Yayınlarından çıkan ilk baskı için bkz: ŞEN, Serkan (2014), Eski Uygur Türkçesi Dersleri, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 240 s.,

219-221), *Fal Metninden Örnekler* (s. 221-225), *Aşk Şiiri Örneği* (s. 229-229), *Halk Edebiyatı Ürünleri (Atasözü Örnekleri)* (s. 229-231).

Çalışmada söz konusu metinlerin yazıçevrimi (transkripsiyon) ve harfçevrimi (transliterasyon) yapılmıştır. Yazıçevrimi yapılan sözcüğün hemen yanına küçük puntolarla anlamı verilerek öğrencilerin Eski Türkçe sözcükleri ve onların satır altı karşılıklarını aynı anda görmesi, anlamını algılaması ve Türkçenin söz varlığındaki devamlılığını fark etmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Metinler kitapta aşağıdaki biçimde yer alır:

birgerü^{birleşerek} bir^{bir} or(u)nta^{yerde} yığılmış^{yığılmış} tērilmişleri^{derilmişleri}

pyrk'rw byr 'wrn t' yıqylmys tyrylmys l'ry

kergek^{gerek} bir^{bir} ekintişke^{ikincisine} ağır^{büyük} ayag^{saygılı}

k'rk'k „ pyr 'ykyntys k' "qyr "y'q" (s. 88)

Metnin Türkiye Türkçesine aktarımı başlığı altında incelenen metin parçaları Türkiye Türkçesine aktarılmış, *Metinden Seçilen Sözcüklerin İncelenmesi* başlığı altında ise incelenen metinlerde geçen bazı sözcüklerin tahlilleri yapılmıştır:

biliglig: "bilgili" < bil-(i)g+lig → [bil- "bilmek" -i (YS) -g (FİYE) +lig (İİYE)] (s. 90)

yalanguklı: "insanlı" < *ya-l-(t)ng+u-k+lı ~ yalanguklı → [*ya- "parlaklık saçmak" (FT) -l- (FFYE) -ı (YS) -ng (FİYE) +u- (İFYE) -k (FİYE) +lı (İİYE) ~ -ilerleyici benzeşme neticesinde- yalanguklı] (s. 113)

Kitaba Kesit Yayınlarından çıkan baskıda dâhil edilen *Uygulama Metinleri* bölümünde kitabın sol tarafındaki sayfalarda metin parçalarının yazıçevrimleri ve hemen sözcüklerin yanında küçük puntolarla Türkiye Türkçesi karşılıkları yer almıştır. İnceleme metinlerinden farklı olarak bu bölümde harfçevrimi ve sözcük tahlillerine yer verilmemiştir. Başlıktan da anlaşılacağı üzere bu bölüm öğrencilerin uygulama yapması için hazırlanmıştır. Kitabın sağ tarafındaki sayfalarda metinlerin orijinal imlâli şekline yer verilerek lisansüstü öğrencilerin metin okuma pratiği yapmaları amaçlanmıştır. Fakat Çaştanı Bey Masalı'nın giriş bölümünün yer aldığı metnin orijinal imlâli şekli fotoğraf kalitesinden dolayı okunamayacak durumdadır. Sonraki baskılarda fotoğrafın yenilenmesi okuyucu açısından kullanışlı olacaktır.

Uygulama Metinleri bölümünde *Altun Yaruk*, *Çaştanı Bey Masalı*, *Huastuanıft*, *Aç Pars Masalı* ve *Fare Isırığı Falı*'ndan kısa parçalar yer alır. Sonraki baskılarda bu bölümdeki metinlerin artırılması faydalı olacaktır.

İncelenen Sözcükler Dizini Bilge Kültür Sanat Yayınlarından çıkan ilk baskıda yer almayı Kesit Yayınlarından çıkan baskıda kitaba dâhil edilen bölümlerden biridir. Bu bölümde metin parçaları altında incelenen sözcükler alfabetik olarak buldukları sayfa numaraları ile dizinlenmiştir. Dizin sayesinde tahlili merak edilen sözcük okuyucu açısından kolayca bulunur hâle gelmiştir. Yeni baskıda bu bölümün kitaba dâhil edilmesi faydalı olmuştur.

Tıpkıbasımlar bölümünde *İncelemeler* başlığı altında ele alınan metinlerin tıpkıbasımları yer almıştır. Tıpkıbasımlar, metinleri orijinalinden de okumak isteyen öğrenciler için faydalı olmuştur. Kitabın Bilge Kültür Sanat Yayınlarından çıkan baskısında *Tıpkıbasımlar* bölümünde yer alan metinlerin fotoğraflarının oldukça bozuk ve okunmalarının güç olduğu görülmüştür. Yeni baskıda söz konusu fotoğrafların yenilenmiş olması ve böylelikle metinlerin okunabilir bir görünüm kazanması kitabın daha verimli kullanılmasını sağlamıştır.

Yayımlandığında Eski Uygur Türkçesinin öğretimi konusunda önemli bir boşluğu dolduran *Eski Uygur Türkçesi Dersleri* isimli ders kitabının Kesit Yayınlarından çıkan baskıda eksiklikler göz önüne alınarak güncellenmesi Türkoloji öğrencileri için faydalı olmuştur. Bu değerli çalışmasından ötürü Doç. Dr. Serkan ŞEN'i kutlar, çalışmalarının devamını merakla beklediğimizi belirtmek isteriz.